

Zlomek, Stanislav

Marxismus a současná sociologie

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1969, vol. 18, iss. G13, pp. 100-102

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111155>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

vlnou třetí pětiletky. Plán vyčerpá kapacity podniku natolik, že trh se stal iluzí. Něco obdobného by nás muselo čekat i v případě nové investiční vlny.

Velmi si ceníme úvah o inflaci, jež přináší nové pohledy na tuto problematiku. I když závěry autorů nejsou originální — přejímají názory pracovníka VÚNP Antonína Brůzka — je třeba velmi kladně hodnotit jejich zařazení do širšího kontextu této práce. Určitého typu inflace lze skutečně využít jako faktoru ekonomického růstu, a to přinejmenším ve dvou směrech: 1. Prostřednictvím předstihu růstu cen před růstem mezd (time lags) lze získat dodatečně akumulacní zdroje. Tento způsob získávání dodatečných zdrojů může být — za určitých předpokladů — účinnější než jednorázový zásah do rozdělování národního důchodu. Inflace tak může uvolňovat investiční faktory růstu. 2. Mírná a řízená inflace představuje fakticky jedinou možnost, jak provést v ČSSR denivelizaci mezd. Může tedy zprostředkovat uvolnit některé mimoinvestiční faktory růstu.

Pátá kapitola je věnována podmínkám hospodářské spolupráce socialistických zemí. Do logiky celé práce však nezapadá. Zdá se, že je spíše daní oblihu. Tím nechceme říci, že by snad byla napsána špatně. Naopak, obsahuje velmi zasvěcený rozbor vztahů výrobní struktury a ekonomické úrovně států RVHP. Tento vztah je nepochybně hlavní příčinou neuspokojivého fungování RVHP. Příčinou jsou tedy objektivní hospodářské podmínky. Proto autoři zcela správně neposuzují vyhlídky mezinárodně socialistické dělby práce příliš optimisticky.

Šestá kapitola se zabývá velmi důležitou problematikou dlouhodobé prognózy hospodářského vývoje. Velmi správně rozlišují pojmy dlouhodobá prognóza a dlouhodobé plánování. Směšování těchto pojmů způsobilo v minulosti mnoho zbytečných nedorozumění. Dále autoři rozebírají možnosti využití dosavadních růstových modelů (Kalecki, Harrod—Domar, Cobb—Douglas) k ekonomické prognóze. Velmi správně uvádějí, že je nejdříve důležité spolehlivě odhadnout souvislosti mezi faktory ekonomického růstu. V tom je hlavní význam růstových modelů pro praktické stanovení dlouhodobé prognózy.

Poslední kapitola je věnována problémům ekonomické rovnováhy. Autoři zkoumají podmínky rovnováhy v různých modelech (Marx, Keynes, Harrod, Kalecki). Výklad těchto modelů však není organicky svázán s návrhy autorů na řešení nerovnováhy v ČSSR. To je ovšem velký nedostatek většiny prací tohoto druhu.

Závěrem je třeba říci, že práce „Teoretické otázky ekonomického růstu v ČSSR“ je velmi cenným příspěvkem naší teoretické fronty k aktuálním otázkám československého národního hospodářství. Na tom nic nemění skutečnost, že názory obou autorů na obnovení dynamiky růstu jsou diskusní.

Miroslav Nováček, Vojtěch Netik

Marxismus a současná sociologie

V posledních letech dochází v socialistických zemích k novému postupnému rozvoji sociologie. Je to jeden z projevů snahy o hlubší poznání současné složité společenské reality, o spolehlivější orientaci v této skutečnosti a o její objektivnější hodnocení. Poněvadž však sociologie nebyla dlouho rozvíjena jako samostatná věda, vystupuje dnes do popředí řada otázek, na které nebyla dosud dána odpověď, ačkoli jde o otázky základního významu. Především je to problém rozvoje marxistické sociologie jako systematické vědy o společnosti. Řešení této otázky je do značné míry znesnadňováno poměrně malým rozsahem speciální sociologické literatury z jednotlivých společenských oblastí a poměrně úzkou institucionální a výzkumnou základnou. Ještě neutěšenější je situace v oblasti literatury, která by přinášela fundovaná a podnětná stanoviska v konfrontaci marxistické sociologie s četnými nemarxistickými sociologickými školami na Západě.

Proto se zájemem byla u nás přijata práce polské pracovnice v oboru sociologie Marie Hirszowiczové „Sociologické konfrontácie“ (VPL, Bratislava 1966, str. 324), která vyšla ve slovenském překladu. Z podtitulu práce „Marxismus a současná sociologie“ lze usuzovat na úkol, který si autorka vytýčila: pokusit se kritickou analýzou a konfrontací marxistické a nemarxistické sociologie ukázat na možnosti marxismu jako sociologické teorie při vědeckém řešení aktuálních společenských problémů. V devíti kapitolách, na které je celá práce rozčleněna, pojednává autorka o závažných metodologických a teoretických problémech, jako je např. místo marxismu v současných vědách o společnosti, možnost vytvoření jedné integrované sociologie, moderní interpretace Marxe, funkcionalismus v sociologii, vztah sociologie a ekonomie, problematika industriální společnosti, otázky obecné teorie tříd, vztah ideologie a vědy.

Autorka si na počátku svých úvah klade otázku možnosti integrace sociologie. Za její překážku pokládá třídní hlediska pramenící z protikladnosti zájmů jednotlivých tříd v třídní společnosti. Bázi, na které by integrace sociologie byla možná, vidí v historickém materialismu. V rámci

těchto úvah se autorka dotýká i předmětu sociologie. Z názorů některých významných pracovníků, např. N. Bucharina, A. W. Smalla, K. Mannheim, aj. vyvozuje, že úkolem sociologie je kriticky analyzovat a sjednocovat různé aspekty společenské reality. Sama však předmět marxistické sociologie nevynechává, ani konkrétněji neřeší praktickou funkci sociologie v socialistickém státě.

Klíčovou otázkou celé práce je interpretace Marxe, která by odpovídala výsledkům moderního vědeckého bádání. Autorka poukazuje na význam, který má Marx jako představitel historického směru sociologické teorie o společnosti. Marxismus je jednou z teorií 19. století, které jsou v podstatě reakcí na individualismus 18. století a výrazem snah hledat příčiny společenských změn ve vývoji materiální základny společnosti. V tomto směru je, jak autorka uvádí, marxismus při nejmenším jednou z teorií o společnosti v 19. století, která má velký význam pro překonávání filosofických spekulací a pro emancipaci vědy o společnosti. Sama však význam marxismu takto neomezuje, ale jde dále. Z celé knihy vyplývá závěr, že hlavní přínos marxismu pro sociologii spočívá v jeho trvalé platnosti jako „systému pojmů, tvrzení a metodologických direktiv, které jsou nenahraditelným nástrojem poznání“ (str. 324). Z toho vyvozuje velký význam marxismu pro sociologa, když přistupuje k vědeckému zkoumání společenské reality.

Kapitoly, které se zabývají kritikou průmyslové společnosti, otázkami tak zvaných „středních tříd“, současné teorie věd a důsledků rozvinuté institucionalizace, mají hodně společného. Jde tu především o charakteristiku nových jevů ve společnosti a jejich důsledků ve společenském vědomí, jimiž se odlišuje industriální společnost od tzv. tradičních společností; dále tu jde o strukturální změny v moderní industriální společnosti a o rozbor formálních organizací, především o problém byrokratizace, centralizace atd. Konfrontací Marxe s Maxem Weberem je zdůrazňována závažnost třídnicí a skupinových vztahů v činnosti byrokratických organizací.

Zvláštní rozsáhlá kapitola je věnována vztahům mezi sociologií a ekonomikou. Autorka v ní pojednává o podmíněnosti společenských vztahů ekonomickou základnou. Nepochybně zvolila tuto problematiku jako jednu z důležitých otázek především proto, že jde o jeden z významných specifických znaků marxismu na rozdíl od většiny nemarxistických sociologií. Tím není řečeno, že by autentický marxismus absolutizoval ekonomický faktor, jak se tomu stalo později v období jeho deformace. Marx zkoumal dějiny a společnost v jejich mnohohodimenzionálnosti, zároveň však viděl rozdílnost úlohy jednotlivých oblastí společenského života. V tomto smyslu je třeba chápat zdůraznění významu ekonomických vztahů, které konec konců především determinují společenský vývoj.

V závěrečné kapitole se autorka zabývá některými aktuálními problémy vzájemných vztahů ideologie a vědy. Vedle Marxova pojetí ideologie věnuje pozornost názorům sociologů, jako jsou Spencer, Durkheim, Pareto, M. Weber, především pak Mannheimovu přístupu k ideologii. Oceňuje zejména jeho partikulární a totální pojetí ideologie, i když je zároveň k jeho názorům kritická. Dále se zabývá sociologií vědy a sociologií sociologie (tzv. sociologické metateorie). Jde tu především o problém třidnosti vědy, zkoumání různých závislostí mezi ideou a společenským bytím na základě strukturálních, funkčních a genetických závislostí. Autorka dochází k závěru, že přínos marxismu v oblasti ideologie spočívá ve studiu cílů, hodnot a zájmů.

Z uvedených problémů a jejich řešení je zřejmé, že jde o vysoce aktuální a pro marxistickou sociologii kardinální otázky. Proto je záslužné jejich řešení v práci Marie Hirszowiczové. Zároveň však se ukazuje, že vzhledem k dosavadnímu poměrně nízkému stupni rozpracovanosti těchto problémů dochází v práci k určitým jednostrannostem. Klade-li si např. autorka úkol konfrontovat marxismus se současnou sociologií, nelze jistě zužovat marxismus na teorii o společnosti 19. století. Je nutno přihlížet k marxismu jako k učení, které se neustále rozvíjí a prohlubuje. Proto je třeba hodnotit toto učení nejen jako teorii o společnosti z doby Marxovy, ale i z hlediska jejího současného stavu. Tato skutečnost však není dost jasně v knize zdůrazněna. Je obecně známo, že marxismus silně ovlivňuje různé oblasti společenských věd, i když sociologická interpretace marxismu se značně různí. Západními vědci je zejména kladně hodnocen přínos marxismu pro řešení problematiky člověka, sociální a humanitní funkce vědy a kultury v moderní průmyslové společnosti. Je to svým způsobem odraz současného rozvoje marxistické teorie, která proti údobí, kdy byla do určité míry deformována a zjednodušovala historickou skutečnost tím, že ji viděla jen v jejích velkých společenských konturách, zdůrazňuje vidění společenské struktury ve vši její složitosti.

Dialogy různých směrů na Západě s marxismem (od katolického směru až po existencialismus a antropologické směry) sledují pochopitelně nejrůznější cíle. Marxisté jsou si však vědomi toho, že kontakty se světovou vědou a dialogy jsou nutné pro další rozvoj marxistické teorie jako otevřeného systému. Jednou z předností marxismu je právě schopnost v konfrontaci s jinými doktrínami integrovat vše cenné, co mohou tyto směry přinášet.

Řadu pozoruhodných postřehů přináší autorka v části, která se zabývá vztahem sociologie

a ekonomie. Jak již bylo řečeno, marxismus vychází z toho, že společenské vztahy je možno konec konců měnit pouze na základě změny ekonomických vztahů. Praxe v socialistických zemích však ukázala, že realizace této zásady není zdaleka tak jednoduchá a přímočará. V procesu výstavby socialismu došlo ke značným deformacím jako důsledku subjektivistických představ např. v tom, že nebyla doceněna analýza vnitřních souvislostí změn ve výrobních silách a výrobních poměrech. Nevycházelo se dále z kritických analýz důsledků procesu industrializace, které jsou svým způsobem limitujícím faktorem společenského a politického rozvoje socialistické společnosti. Bylo zameškáno i studium sociální struktury. Proto před sociologií a ostatními společenskými vědami v naší společnosti stojí jako prvořadý úkol zásadní rozpracování ekonomické a sociální struktury socialismu, rozbor socialistických výrobních vztahů v souvislosti s rozvojem dalšího rozšíření a prohloubení socialistické demokracie atd. V tomto směru je práce M. Hirszo-wiczové zaměřena neumerne široce k marxismu jako teorii 19. století, zatímco problematika funkce kritické analýzy socialismu za pomoci marxistické sociologické teorie zůstává méně rozpracována.

Jak již bylo řečeno v úvodu, M. Hirszowiczová formuluje ve své práci řadu metodologických i teoretických problémů současně sociologie. Autorka na řadu otázek dává ve své práci odpovědi, na jiné jen upozorňuje. Z celé práce je zřejmá široká znalost literatury a názorů představitelů jednotlivých sociologických směrů. Hlubší studium publikace předpokládá proto jistě předběžné znalosti sociologické problematiky (názorů M. Webera, Parsonse, Millse). Práce je záslužná především proto, že jde vlastně o jednu z prvních prací, která řeší místo a význam marxismu v dějinách i v současné etapě vývoje sociologie.

Stanislav Zlomek

Nově o ženské otázce

(Betty Friedan: *The Feminine Mystique*, 1. vyd. Bell Publishing Co, New York 1963, reedice C. Nicholls et Co, London 1965.)

V době, kdy se znovu zamýšlíme nad stěžejními problémy naší politické, ekonomické a sociální struktury, kdy je třeba od základu podrobit kritické analýze celý aparát pojmů a teorií, s kterými jsme v minulosti namnoze neadekvátně analyzovali a interpretovali naši skutečnost, zakotvuje už řadu let v našem vědomí kritický postoj k iluzím, že totiž situace ženy v socialistické společnosti byla v základě vyřešena politickým zrovnoprávněním žen a jejich ekonomickou činností. „Československý model“ řešení ženské otázky je ve svých hlavních rysech obecně znám a při nesporných kladech, které znamenal pro emancipaci ženy zvýšením její ekonomické nezávislosti, zlepšením jejího společenského statusu v zaměstnání, veřejném životě a demokratizaci rodinných vztahů, nemůžeme přehlédnout jeho negativní stránky, dané v podstatě extenzivním rozvojem naší ekonomiky, deformacemi v politické struktuře a naivně dogmatickou interpretací některých pouček marxismu odtrženou od moderních poznatků společenských věd, zejména psychologie a sociologie a základních faktů skutečnosti. Vysoká zaměstnanost žen, která ve věkové skupině aktivního mateřství nemá světové obdoby, využívání ženské pracovní síly, zejména v průmyslových odvětvích s vysokou intenzitou práce a jejím úzkým materiálním zhodnocením, problematická feminizace některých intelektuálních povolání, chronické nedostatky v rozvoji a organizaci služeb, nepostačující růst kapacity dětských zařízení, zproblematizování samotné jejich funkce, zvláště v útlém věku dítěte, struktura časového fondu zaměstnané ženy, neposkytující dostatečnou míru volného času k odpočinku a regeneraci pracovní síly, kulturnímu rozvoji, politické aktivitě a plnění její stěžejní výchovné funkce v rodině -- to je jen zběžná a neúplná inventarizace negativních jevů, které svědčí o nedomyšlenosti naší dosavadní koncepce emancipace ženy a jsou kritizovány ekonomy, psychology, sociology, lékaři, pedagogy. Další populární a namnoze vulgarizující interpretace této kritiky vzbuzuje pak v části veřejnosti nálady volající po návratu žen do domácností, spojené s iluzemi, že tímto způsobem by bylo možno řešit všechny znepokojivé společenské jevy, které v běžném povědomí -- ať už do jisté míry oprávněně či neprávem -- bývají spojovány se vzrůstem zaměstnanosti žen, jako je zvýšený trend rozvodovosti, nedostatky ve výchově mládeže, depopulační tendence a denatální mentalita obyvatelstva atd.

Kniha Betty Friedanové „Mýthus ženství“ má proto v kontextu naší teorie i skutečnosti zásadní význam. Jde totiž o interpretaci a kritiku amerického poválečného modelu řešení ženské otázky -- právě opačného, než je model československý. Základem tohoto modelu je absolutizace manželské a mateřské role ženy a teze z ní vyplývající, že skutečné emancipace může dosáhnout žena jen tehdy, když rezignuje na zaměstnání, zvláště ve smyslu povolání jako celoživotní kariéry a bude hledat svou životní náplň v činnosti domácnosti a výchově dětí. Rovnost s mužem nespočívá podle „mýthu ženství“ v uplatnění ženy v zaměstnání a veřejném životě, zájmu o vědu,